

శ్రీకృష్ణపరంబ్రహ్మణే నమః

శ్రీ స్వారాజ్య భగవద్గీతా

అథ పంచదశోఽధ్యాయః - పురుషోత్తమ ప్రాప్తి యోగః

పదునైదవ అధ్యాయము - పురుషోత్తమప్రాప్తి యోగము

శ్రీ భగవానువాచ:- శ్రీ కృష్ణుడు చెప్పెను -

శ్లో॥ ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖం అశ్వత్థం ప్రాహు రవ్యయమ్ ।
ఛందాంసి యస్య పర్ణాని యస్తం వేద స వేదవిత్ ॥ 1

ఊర్ధ్వమూలమ్, అధః శాఖమ్, అశ్వత్థమ్, ప్రాహుః, అవ్యయమ్,
ఛందాంసి, యస్య, పర్ణాని, యః, తమ్, వేద, సః, వేదవిత్.

టీ॥ యస్య = దేనికి, ఊర్ధ్వమూలం = మీదికెత్తబడిన వేళ్ళును,
అధశ్శాఖం = క్రిందికి పడవేయబడిన కొమ్మలును, ఛందాంసి = వేదములే.
పర్ణాని = ఆకులు, (గలిగియున్నదో, తస్య = దానికి) అవ్యయం =
నాశనములేని, అశ్వత్థం = అశ్వత్థమని, ప్రాహుః = చెప్పుదురు, యః =
ఎవడు, తం = దానిని, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, సః = అతడు, వేదవిత్
= వేదవిదుడు.

తా॥ మీదికెత్తబడిన వేళ్ళును, క్రిందికి పడవేయబడిన కొమ్మలునుకలిగి,
వేదములే ఆకులై యుండునదేదో, అదే నాశనములేని యశ్వత్థ వృక్షము.
ఎవడీ వృక్షమును తెలిసికొనుచున్నాడో అతడే వేదవిదుడు.

వి॥ ఇంద్రియారూపేణాశ్వాః అస్మిన్ తిష్ఠంతీత్యశ్వత్థః, ఇంద్రియరూపేణ = ఇంద్రియరూపముతోనున్న, అశ్వాః = గుఱ్ఱములు, అస్మిన్ = దీనియందు, తిష్ఠంతి = వున్నవి, ఇతి = కనుక, అశ్వత్థః = అశ్వత్థవృక్షము, “రథము మేనెల్ల, సారధి బుద్ధి, యింద్రియగణము గుఱ్ఱములు” అని భాగవతము. శ్వః = రేపు, శ్వత్థః = రేపు ఉండునది, అశ్వత్థం = రేపు ఉండనిది, రేపు అనగా మఱుక్షణముకూడా అగును. ఇక కొంతసేపుగూడ యుండనిది అశ్వత్థము. నాశనము లేనిదనియునున్నది. పిపర్తి వృక్ష ఇతి పర్థం. పూపాలనపూరణయోః. వృక్షే = వృక్షమున, పిపర్తి = నిండియుండునది, ఇతి = కనుక, పర్థం = పర్థము. వృక్షము నిండియుండునది కనుక పర్థము. పృథివీ స్థానమునందలి శ్వాసయు, నెఱుకయు కలిసిన మూలాధారమే అశ్వత్థవృక్షము. గాయత్రీదేవియే అశ్వత్థ వృక్షము. ఇంద్రియములనెడు గుఱ్ఱములన్నియు మహాకారణమున నిమిడియున్నవి. కనుకను బ్రహ్మనిష్ఠ పరిపూర్తికాగానే మఱుక్షణమునకూడ నుండనిదియు, తత్త్వజ్ఞానము కలిగిన వెంటనే ఒక క్షణమైననుండక నశించునదియు, బ్రహ్మనిష్ఠలో నిలువక తత్త్వజ్ఞానము కలుగకయున్నచో నశింపక అద్భుతముగా నభివృద్ధి నొందునదియునై యున్నందున అవ్యయమైనదియు నైయున్న మహాకారణ స్వరూపమే అశ్వత్థ వృక్షము.

ఊర్ధ్వమున మూలమున్నది. సంకల్పములనుండి విడిపించి బ్రహ్మను సంధానమున జీవునిని మీదికెత్తబడినచో నేది నిలిచియుండునో ఈ వృక్షము పడిపోయినప్పటికిని, స్థిరముగా నుండునదేదో ఈ వృక్షము యొక్క వ్యవహారము దేనిమూలమున సాగుచున్నదో ఆ ప్రత్యగాత్మయే మూలము. ఈ మూల మీ వృక్షమున కూర్చున్ననున్నది. ప్రత్యగాత్మ పరమాత్మ బ్రహ్మములకు భేదమేలేదు. ఒకే స్వరూపమే. ఈశ్వర స్వరూపమే అశ్వత్థవృక్షమును, శబలబ్రహ్మమును నైయున్నది. అవ్యక్తతత్త్వము, మహత్తత్త్వము, అహంకారతత్త్వమును నీయశ్వత్థ వృక్షశాఖలై యున్నవి.

ఇవి అధోభాగమునకు దీసికొనిపోవునవి. సంకల్పమే లేకపోయినచో శ్వాసయుండదు. ఎఱుకలేక పోయినచో సంకల్పముండదు. ఈ మహాకారణ వృక్షమునిండ నిండుకొనియున్న శబ్దబ్రహ్మమే ఆకులు, శబ్దములే వేదములు, బ్రహ్మ బోధన వాక్కులే యియ్యశ్వత్థ వృక్ష పర్ణములు. ఇట్టి మహోన్నతమైన మహాకారణ స్వరూపియగు అశ్వత్థవృక్షము నెఱింగిన మహాత్ముడే వేదవిదుడు.

ఊర్ధ్వంగతే జానునీ అస్యేతి ఊర్ధ్వజ్ఞః. ఊర్ధ్వం = పొడవును, గతే = పొందిన, జానునీ = మోకాళ్లు, అస్య = ఇతనికికలవు. ఇతి, ఊర్ధ్వజ్ఞుడు. మూలయతీతి మూలం. మూలప్రతిష్ఠాయాం. మూలయతి = ప్రతిష్ఠను జేయునది, ఇతి, మూలము. మూలతీతి మూల. మూలతి = నిలుకడ కలిగియుండునది. ఇతి, మూలం. అధః స్థితం భువన మధోభువనం, అధః = క్రింద, స్థితం = ఉండునట్టి. భువనం = లోకము, అధోభువనము, శాఖతి దిశోవ్యాప్నోతీతి శాఖా శాఖ్యవ్యాప్తౌ. దిశః = దిక్కులను, శాఖతి = వ్యాప్నోతి = వ్యాపించునది, ఇతి, శాఖ, అశ్వరూపేణాగ్ని రస్మిన్ తిష్ఠతీత్యశ్వత్థః . వ్యాగతి నివృత్తౌ. అస్మిన్ = దీనియందు, అశ్వరూపేణ = గుఱ్ఱంపుటాకారముతో, అగ్నిః = అగ్ని, తిష్ఠతి = ఉండును, ఇతి, అశ్వత్థము. శ్వః = రేపు, శ్వత్థం = రేపు ఉండునది, శ్వః + స్థం = శ్వత్థం. అశ్వత్థం = రేపు ఉండనిది, రేపు అనగా మఱుక్షణముకూడ అగును. ఒక క్షణముకూడ నుండనిది, నాశనము లేనిది. పిపర్తి వృక్ష ఇతి పర్ణః. పూపాలనపూరణయోః. వృక్షే = వృక్షమున, పిపర్తి = నిండియుండునది. పర్ణము. ఛందయతీతి ఛందః. చది ఆహ్లాదనే. ఛందయతి = ఆహ్లాదమును జేయునది, ఇతి, ఛందస్సు = వేదము.

పైకి వేళ్ళును, క్రిందికి కొమ్మలనుకలది అశ్వత్థవృక్షము. మూలము ప్రత్యగాత్మ, పరమాత్మ బ్రహ్మము లూర్ధ్వమున నున్నవి. అధోభాగమునకు అవ్యక్త మహదహంకార తత్త్వములును, రుద్ర విష్ణు బ్రహ్మలును, అహంకార బుద్ధి మానసములు నున్నందున నివిశాఖలు, మహాకారణము, గాయత్రి,

మూలాధారము, ఈశ్వరత్వము, అధికరణము, ఆధారము, బ్రహ్మంపు సామాన్యాకారము, మాయ ఇవి యన్నియు నొకే అశ్వత్థవృక్షము. బ్రహ్మము నెఱుగకున్నచో నిది యవ్యయము. ఎఱిగిన వెంటనే నశించును కనుక అశ్వత్థము. ఈ మహాకారణాశ్వత్థ వృక్షమున నిండుకొనియున్న శబ్ద బ్రహ్మమనబడు వేదములే ఆకులు. ఇట్టి వృక్షమును తెలిసికొనినవాడే వేదవిదుడు.

శ్లో॥ అథ శ్చోర్ధ్వం ప్రసృతాస్తస్య శాఖా గుణప్రవృద్ధా విషయప్రవాళాః ।

అథ శ్చమూలా న్యనుసంతతాని కర్మానుబంధీని మనుష్యలోకే ॥ 2

అధః, చ, ఊర్ధ్వమ్, ప్రసృతాః, తస్య, శాఖాః, గుణప్రవృద్ధాః, విషయప్రవాళాః,
అధః, చ, మూలాని, అనుసంతతాని, కర్మ అనుబంధీని, మనుష్యలోకే.

టీ॥ తస్య = అయ్యశ్వత్థముయొక్క, శాఖాః = కొమ్మలు, గుణప్రవృద్ధాః = త్రిగుణములచే వృద్ధి నొందునవి, విషయప్రవాళాః = శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధములనెడు విషయములే చిగుళ్ళు కలవి, అధః + చ = క్రిందికిని, ఊర్ధ్వం చ = మీదికిని, ప్రసృతాః = వ్యాపించియున్నవి, మనుష్యలోకే = మనుష్య లోకమున, కర్మానుబంధీని = కర్మానుబంధములైన, మూలాని = కారణములు, అధః + చ = క్రిందను, అనుసంతతాని = విస్తరించియున్నవి.

తా॥ ఆ యశ్వత్థముయొక్క శాఖలు త్రిగుణములచే వృద్ధి నొందును. అవ్యక్త తత్త్వము తమోగుణముచేతను, మహత్తత్త్వము సత్త్వగుణముచేతను, అహంకారతత్త్వము రజోగుణముచేతను వృద్ధి నొందుచున్నవి. ఈ కొమ్మలకు విషయములే చిగుళ్ళు, ఈ కొమ్మలు ఇటు క్రిందికిని, అటు మీదికిని వ్యాపించియున్నవి. అధోస్థితికికాని, ఊర్ధ్వస్థితికికాని యీ కొమ్మలనుండి పోవచ్చును. మనుష్యలోకమున కర్మల ననుసరించి బంధమునకు కారణములు విస్తరించి యున్నవి. స్థూలశరీరమే మనుష్య లోకము. స్థూలశరీరమునందలి కర్మలనుబట్టి బంధము లేర్పడుచున్నవి. ఇట్టి

పురుషోత్తమ ప్రాప్తి యోగము - 15వ అధ్యాయము _____ 633
 బంధములకు కారణములుకూడ అధోస్థితియగు తామసగుణ స్వరూపియగు
 అవ్యక్తమున విస్తరించియున్నవి.

వి॥ ఇయ్యశ్వత్థవృక్షంపు కొమ్మలు తమస్పత్వరజోగుజములచే నవ్యక్త
 మహదహంకారతత్వశాఖలు పెరుగును. విసిన్వంతి నిబద్ధంతీంద్రియాణీతి
 విషయాః. షిర్షో బంధనే, ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములను, విసిన్వంతి =
 నిబద్ధంతి = బంధించునవి, ఇతి, విషయములు = శబ్ద స్పర్శ రూప రస
 గంధములనబడు విషయములు శ్రోత్రతత్వచ్ఛక్ష్పర్షిహ్వా పూణములను
 బంధించును. ప్రవలత ఇతి ప్రవాళం, వలసంచలనే, ప్రవలతే = కదలునది,
 ఇతి ప్రవాళః = చిగురు, ఈ కొమ్మలకు విషయములే చిగుళ్లు. అటు
 దేవునివైపుగను, ఇటు ప్రకృతివైపుగను ఈ శాఖలు వ్యాపించును.
 బ్రహ్మవిద్యకును, లౌకిక విద్యకును కారణములై యీ కొమ్మలున్నవి.
 మనుష్యలోకమున కర్మల ననుసరించి బంధకారణములై యిమ్మాదును
 విస్తరించినవి. మూలములు = కారణములు, అధోగతికిని, ఊర్ధ్వగతికిని నీ
 శాఖలనుకూలములు. మన కృషిని బట్టి యీ త్రిగుణ ప్రవృద్ధశాఖలు
 ఉపయోగపడును.

శ్లో॥ న రూపమస్యేహ తథోప లభ్యతే నాన్తో న చాదిర్న చ సంప్రతిష్ఠా ।
 అశ్వత్థ మేనం సువిరూఢమూలం అసంగ శస్త్రేణ దృఢేన ఛిత్వా ॥ 3
 న,రూపమ్,అస్య,ఇహ,తథా,ఉపలభ్యతే,న,అంతః,న,చ,ఆదిః,న,చ, సంప్రతిష్ఠా.
 అశ్వత్థమ్, ఏనమ్, సువిరూఢమూలమ్, అసంగ శస్త్రేణ, దృఢేన, ఛిత్వా.

శ్లో॥ తతః పదం తత్పరిమార్గితవ్యం
 యస్మిన్ గతా న నివర్తంతి భూయః ।
 తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే
 యతః ప్రవృత్తిః ప్రసృతా పురాణీ ॥

తతః, పదమ్; తత్, పరిమార్గితవ్యమ్, యస్మిన్,
 గతాః, న, నివర్తంతి, భూయః,
 తమ్, ఏవ, చ, ఆద్యమ్, పురుషమ్, ప్రపద్యే,
 యతః, ప్రవృత్తిః, ప్రసృతా, పురాణీ.

టీ॥ ఇహ = ఈ లోకమున, అస్య = ఈ అశ్వత్థమునకు, రూపం = రూపము, న + ఉపలభ్యతే = పొందశక్యముగాదు. తథా = అట్లే, ఆదిః + న = మొదలు లేదు. అంతః+ చ + న = అంతమును తెలియకున్నది, సంప్రతిష్ఠా + న + చ = స్థితియు తెలియకున్నది, సువిరూఢమూలం = దృఢముగా పాదుకొన్న వేళ్ళుగలది, ఏవం = ఈ, అశ్వత్థమును, దృఢేన = దృఢమైన, అసంగశస్త్రేణ = వైరాగ్యమనెడు ఆయుధముచేత, చిత్వా = ఛేదించి, తతః = పిమ్మట, యస్మిన్ = ఏ స్థానమునకు, గతాః = పోయినవారు, భూయః = మరల, న+నివర్తంతిః = మరలరో, యతః = ఎవనివలన, పురాణీ = అనాదియైన, ప్రవృత్తిః = ప్రవృత్తిమార్గము, ప్రసృతా = వ్యాపించినదో, ఆద్యం = ఆద్యుడైన, తం = ఆ, పురుషం + ఏవ + చ = పురుషునే, ప్రపద్యే = శరణుబొందుచున్నాను, అని, తత్ = ఆ, పదం = స్థానమును, పరిమార్గితవ్యం = వెదుకతగినది.

తా॥ అశ్వత్థమునకు రూపములేదు, అది మధ్యాంతములు లేవు, కర్మలననుసరించి యేర్పడిన బంధములనెడు వేళ్ళచే పాదుకొని యున్నది. ఇట్టి అశ్వత్థమును వైరాగ్యమనెడు ఆయుధముచే సంపూర్ణముగా నణికివేయవలెను. పిమ్మట ఏ స్థానమును పొందినవారు మరల జన్మమునకు రారో, ఎవనివలన ప్రవృత్తిమార్గమేర్పడి విస్తరింపబడియున్నదో, బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర యీశ్వర సదాశివులనెడు పంచసృష్టి కర్తలకును కూడ మొదటి వాడయిన ఆ పురుషుడగు పరమాత్మనే శరణుబొందుచున్నానని దృఢ సంకల్పుడై అట్టి పదమును వెదుకవలయును. ఆ పదమే కైవల్య స్థానము. కైవల్యస్థానమునందలి పరమాత్మను పొందుటకు ప్రయత్నింప వలయును.

వి॥ ఇయ్యశ్వత్థమునకు రూపములేదు, మాయను బట్టి శుద్ధ బ్రహ్మమే శబల బ్రహ్మమైనది. మాయకును, శబలమునకును రూపములేదు. మహాకారణ పరబ్రహ్మ శబలబ్రహ్మములే అశ్వత్థవృక్షము. ఎప్పుడు పుట్టినదో, ఎప్పుడు లయమగుచో తెలియదు. ఆదియు నంతమును లేదు, ఉన్నచో నాద్యంతము లుండును. లేనివస్తువున కాద్యంతములుండవు, ప్రతిబింబముల కాద్యంతములుండవు. బ్రహ్మ ప్రతిబింబములగు చిదాభాస, పరబ్రహ్మ, శబలబ్రహ్మముల కాద్యంతములు లేవు. ఉనికియే దీనికి లేనందున స్థితియు లేనిదే. త్రిగుణాత్మిక మాయయే యశ్వత్థవృక్ష మగుటచే ప్రకృతి తన గుణములచే పాదుకొనియున్నది. అవిద్య, మాయలందలి త్రిగుణసృష్టియే యశ్వత్థవృక్షమును దృఢముగా నిలుపుచున్నది. బ్రహ్మానందానుభవము కలిగినచో ప్రకృతిపై విరక్తి కలుగును. ఆత్మానుభవముచే అనాత్మయందలి తుచ్ఛత్వము దృఢమై వైరాగ్యము కలుగును. బ్రహ్మమునందు లీనమగు చుండగా నెఱుకయు, తోపికలును లేనే లేనివని నిశ్చయమగును. ఇట్టి స్థితియే అశ్వత్థవృక్ష చ్ఛేదనము. ఇట్లు మాయా వృక్షచ్ఛేదనమైన పిమ్మట కైవల్య స్థానమును వెదుకవలయును. ఏ స్థానమును పొందినవారు మరల జన్మమునకు రారో, నేననెడు అవిద్యాన్విత యహంకారుడే యుండడో, ఎవనివలన అనాదియైన ప్రవృత్తి మార్గము వ్యాపించినదో, బ్రహ్మ, విష్ణు, రుద్ర, మహేశ్వర, సదాశివులనబడు సృష్టి స్థితి లయ తిరోధానానుగ్రహ కర్తలగు పంచ సృష్టి కర్తల కాద్యుడగు శుద్ధబ్రహ్మమునే శరణుపొందు చున్నానని నిశ్చయించుకొని యాబ్రహ్మమునే వెదుకవలయును.

శ్లో॥ నిర్మాన మోహో జితసంగదోషా

అధ్యాత్మనిత్యా వినివృత్తకామాః

ద్వంద్వైర్విముక్తా స్సుఖదుఃఖ సంజ్ఞై

గచ్ఛంత్యమూఢాః పదమవ్యయం తత్ ॥

నిర్మాన మోహః, జితసంగదోషాః, అధ్యాత్మ నిత్యాః, వినివృత్తకామాః,
ద్వంద్వైః, విముక్తాః, సుఖదుఃఖసంజ్ఞైః, గచ్ఛంతి, అమూఢాః, పదమ్, అవ్యయమ్, తత్.

టీ॥ నిర్మానమోహః = అభిమాన మోహములు లేనివారు, జితసంగదోషాః = సంసర్గదోషమును జయించినవారు, అధ్యాత్మనిత్యాః = అధ్యాత్మవిద్య నెల్లప్పుడు నభ్యసించువారు, వినివృత్త కామాః = కోరికలనుండి మరలినవారు, సుఖదుఃఖ సంజ్ఞైః = సుఖదుఃఖములు మొదలగు సంజ్ఞలుగల, ద్వంద్వైః = ద్వంద్వములచేత, విముక్తాః = విడువబడినవారగు, అమూఢాః = మూర్ఖత్వములేనివారు, అవ్యయం = నాశనరహితమగు, తత్ = ఆ, పదం = స్థానమును, గచ్ఛంతి = పొందుచున్నారు.

తా॥ అభిమాన మోహములు లేనివారును, స్థూల సూక్ష్మ శరీర సంసర్గ దోషముల జయించినవారును, అధ్యాత్మవిద్య నెల్లప్పుడు అభ్యసించువారును, కోరికల కోరినివారును, సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములనుండి విడువబడిన వారును, అజ్ఞానము లేనివారును నెవరో, వారు నాశరహితమయిన ఆ కైవల్య స్థానమును పొందుచున్నారు.

వి॥ జీవేశ సృష్టియు, తన సంబంధమైన యీశ్వరసృష్టియు యోగనిద్ర యందు లీనమగుచుండుట వలన జీవేశ సంకల్ప నిర్మిత జీవేశ సృష్టి మిథ్యయని నిశ్చయమగుటచే అహంకారమే లేనిదగుటవలన అభిమాన రహితులును, యధార్థ జ్ఞానము కలిగియున్నందున విపరీతదృష్టి హేతు మోహరహితులును, అనాత్మ ధర్మ సంసర్గచే అనాత్మ ధర్మములు కలవాడ ననెడు భావములను తుడిచివేసికొనిన వారును, స్థూలసూక్ష్మకారణ మహాకారణ ధర్మసంసర్గను దూరము జేసికొనిన బ్రహ్మానంద చిత్తశాస్త్రులును, కార్యవర్గంబును, కారణ సంఘము నధికరించు యద్యాత్మ విద్యాన్వితులును, బ్రహ్మమునందు నిమగ్న చిత్తత్వమున కోరికల నెల్ల మొదలంట తెగకోసినవారును, సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వాత్మకములైన

ప్రాణాపానవృత్తుల నుదానమున లీనమొనర్చిన యంతర్యాగ విద్యయందు ప్రవీణులును, ఉన్నదున్నట్లు బ్రహ్మమును, లేనిదిలేనట్లు ప్రకృతిని తెలిసికొని నందున మూఢత్వము లేనివారును నగు మహాత్ములు ఆ శాశ్వత పదమగు కైవల్యము నొందుచున్నారు.

శ్లో॥ న తద్భాసయతే సూర్యో న శశాంకో న పావకః ।

యద్గత్వా న నివర్తంతే తద్ధామ పరమం మమ ॥

6

న, తత్, భాసయతే, సూర్యః, న, శశాంజ్ఞః, న, పావకః,
యత్, గత్వా, న, నివర్తంతే, తత్, ధామ, పరమమ్, మమ.

టీ॥ యత్ = దేనిని, గత్వా = పొంది, న నివర్తంతే = మరలరో, తత్ = దానిని, సూర్యః = సూర్యుడు, న + భాసయతే = ప్రకాశింపజేయలేడు, పావకః = అగ్ని, న + భాసయతే = ప్రకాశింపజేయలేడు, తత్ = అది, మమ = నాయొక్క పరమం = ఉత్కృష్టమైన, ధామ = స్థానము.

తా॥ సూర్యుడనగా బుద్ధి యనియు, చంద్రుడనగా మనస్సునియు, అగ్ని యనగా అహంకారమనియు గ్రహింపవలయును. కైవల్యస్థానమును పొందిన వారు మరల జన్మమునకు రారు. ఆ కైవల్య స్థానమున నిలిచితిమేని బుద్ధి మనోఽహంకారములు నిర్వీర్యములయి పడిపోవును. ఇవి కైవల్యమును ప్రకాశింపజేయలేవు. ఇట్టి మహోన్నతమైన కైవల్యమే నా స్థానము.

వి॥ పరమపదమగు మోక్షము నొందినవారు మరల జన్మమునకురారు. ఆ కైవల్యమును సూర్యచంద్రాగ్నులు ప్రకాశింప చేయలేరు. సూర్యుడు లోకమును వెలిగించినట్లు బ్రహ్మమును వెలిగింపజేయలేడు. బుద్ధి జడముల తెలిసికొనుచు వ్యవహరింపజేయునట్లు బ్రహ్మాంపు సన్నిధిలో బుద్ధి జడమగుటచే ప్రత్యగాత్మను వెలిగింప జేయలేదు. బ్రహ్మాంపు సన్నిధానమున చంద్రుడు నిర్వీర్యుడగును. ప్రత్యగాత్మ సన్నిధిలో మనస్సు జడమగుటచే నిది ప్రత్యగాత్మను ప్రకాశింపజేయలేదు. అగ్నియు దైవసన్నిధిలో జడమైనట్లు

అహంకారము ప్రత్యగాత్మ దగ్గఱ జడమై యాత్మను వెలిగింపజేయలేదు, ఇట్లు సూర్య చంద్రాగ్నులవంటి బుద్ధి మానసాహంకారము లెచట జడములగునో, ఇవి జడములైనపుడేది యున్నదో, అదియే, బ్రహ్మము. దివ్యస్థానము.

శ్లో॥ మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత సనాతనః ।

మనః షష్ఠాణీంద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి ॥

7

మమ, ఏవ, అంశః, జీవలోకే, జీవభూతః, సనాతనః,

మనః షష్ఠాని, ఇంద్రియాణి, ప్రకృతిస్థాని, కర్షతి.

టీ॥ సనాతనః = శాశ్వతమైన, మమ+అంశః + ఏవ = నాయొక్క అంశమే, జీవభూతః = జీవుడై, జీవలోకే = జీవలోకమునందు, ప్రకృతిస్థాని = ప్రకృతి యందున్న, మనస్షష్ఠాని = మనస్సుతోచేరి ఆటైన, ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములను, కర్షతి = ఆకర్షించుచున్నది.

తా॥ ప్రత్యగాత్మ, అవిద్య, అవిద్యయందు ప్రతిబింబించిన బ్రహ్మము యొక్క ప్రతిబింబము, ఈ మూడును చేరి జీవుడు. పరమాత్మ ప్రత్యగాత్మ బ్రహ్మములకు భేదమేలేదు. పరమాత్మనగు నా అంశయే జీవుడైయున్నది. జీవశబ్దమునకు లక్ష్యార్థము ప్రత్యగాత్మ, వాచ్యార్థము అవిద్యా ప్రతిబింబములతో మిశ్రమైన స్వరూపము. ఇట్టి జీవుడు జీవలోకమగు స్థూల సూక్ష్మ కారణ శరీరములందు చేరుకొని, త్రిగుణాత్మికమైన ప్రకృతియందున్న జ్ఞానేంద్రియముల వైదింటిని, మనస్సునుకూడ ఆకర్షించుచున్నాడు. జీవుడే ఆకర్షింపకున్నచో ఇంద్రియ మనంబులు నిశ్చేతనత్వమున జడములై పడియుండవలసినదే. ప్రకృతి శుద్ధమైనదిగా నున్నప్పుడు మాయ యనియు, మలినమైనదిగా నున్నప్పుడవిద్యయనియు వ్యవహరింపబడును,

వి॥ నేను బ్రహ్మము. అందఱిలో నేనున్నాను. అందఱి సూక్ష్మశరీరము లనాత్మతో మిశ్రమైనచో నాకు విశేషణములు, అంతర్ముఖవృత్తితో

కూడినపుడంతఃకరణములు నాకుపాధులు. విశేషణములతో కూడినది విశిష్టము. ప్రత్యగాత్మయు, సూక్ష్మశరీరము, సూక్ష్మ శరీరమున బ్రహ్మాంపు చిదాభాసయు కలిసి జీవుడు. నాయంశమే జీవుడు. జీవలోకమున రెండు ప్రకృతులున్నవి. పరాప్రకృతి, అపరా ప్రకృతి యనబడు నీ రెండు ప్రకృతులందును జ్ఞానేంద్రియ మానసములున్నవి. జీవుడీ షణ్డేంద్రియముల నాకర్షించి విషయానుభూతి నొందుచుండును. జీవచైతన్యాకర్షణచే నియ్యింద్రియములు చైతన్యవంతముల వలె పనిచేయుచున్నవి. ఇయ్యాకర్షణలేనిచో నివి జడములే, అవిద్యనుబట్టి మనలోని ప్రకృతి అపరా, విద్యనుబట్టి మనలోని ప్రకృతి పరా.

శ్లో॥ శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యత్రామతీశ్వరః ।

గృహీత్వాతాని సంయాతి వాయుర్గంధానివాశయాత్ ॥ 8

శరీరమ్, యత్, అవాప్నోతి, యత్, చ, అపి, ఉత్త్రామతి, ఈశ్వరః, గృహీత్వా, ఏతాని, సంయాతి, వాయుః, గంధాన్, ఇవ, ఆశయాత్.

టీ॥ ఈశ్వరః = ఈశ్వరుడు, యత్ + శరీరం = ఏ శరీరమును, అవాప్నోతి = పొందుచున్నాడో, యచ్చ = ఏ శరీరమును, ఉత్త్రామతి = విడుచుచున్నాడో, వాయుః = వాయువు, ఆశయాత్ = ఆధారమునుండి, గంధాన్ + ఇవ = వాసనలనువలె, ఏతాని = ఈ యింద్రియములను, గృహీత్వా = గ్రహించు కొని, సంయాతి = లెస్సగా బోవుచున్నాడు.

తా॥ అవిద్యోపాధినిబట్టి ప్రత్యగాత్మకు జీవుడనిపేరు. కారణ శరీర స్థానమనబడు అగ్నిస్థానమే అవిద్యానిలయము. శుద్ధసాత్వికవృత్తియగు తురీయవృత్తిగల మాయోపాధినిబట్టి ప్రత్యగాత్మకంటే వేఱుగానట్టి పరమాత్మకు ఈశ్వరుడని పేరు. పృథివీస్థానమగు మహాకారణ స్థానమే ఈశ్వరస్థానము. వాయువు వాసనకు ఆధారమైన పుష్పమునుండి యెట్లు పుష్పమును విడిచి వాసనను మాత్రమే తీసికొనిపోవుచున్నదో, అట్లే ఈశ్వరుడు కూడ స్థూల శరీరమును విడిచి, సూక్ష్మ శరీరమును

గ్రహించుచున్నాడు. స్థూల శరీరము పుష్పమువంటిది, సూక్ష్మ శరీరము వాసనవంటిది. ఈశ్వరుడు వాయువువంటి వాడు.

వి॥ పరమాత్మ, మాయ, మాయయందలి బ్రహ్మ ప్రతిబింబము కలిసి యీశ్వరుడు. కారణశరీరమున అవిద్య కలదు. మాయకు మహాకారణము స్థానము. స్థూలశరీరము పుష్పమువంటిది. సూక్ష్మశరీరము వాసనవంటిది. ఈశ్వరుడు వాయువువంటివాడు. పుష్పమును విడిచి వాసనను వాయువు గ్రహించినట్లు స్థూలశరీరమును విడిచి సూక్ష్మశరీరమును ఈశ్వరుడు గ్రహించుచున్నాడు. ఈశ్వరుడీ సూక్ష్మ శరీరమును పొంది స్థూలశరీరమును విడుచుచున్నాడు.

శ్లో॥ శ్రోత్రం చక్షు స్పర్శనం చ రసనం ప్రాణమేవ చ ।

అధిష్ఠాయ మనశ్చాయం విషయానుప సేవతే ॥

9

శ్రోత్రమ్, చక్షుః, స్పర్శనమ్, చ, రసనమ్, ప్రాణమ్, ఏవ, చ,
అధిష్ఠాయ, మనః, చ, అయమ్, విషయాన్, ఉపసేవతే.

టీ॥ అయం = ఈ జీవుడు, శ్రోత్రం = చెవిని, చక్షుః = నేత్రమును, స్పర్శనం చ = త్వక్కును, రసనం = నాలుకను, ప్రాణ + ఏవ చ = నాసికను, మనః + చ = మనస్సును, అధిష్ఠాయ = ఆశ్రయించి, విషయాన్ = శబ్దాది విషయములను, ఉపసేవతే = అనుభవించుచున్నాడు.

తా॥ ఈ జీవుడు జ్ఞానేంద్రియంబుల నాశ్రయించి శబ్దాది విషయముల ననుభవించుచున్నాడు.

వి॥ గొడ్డలి, గరిటె, బిందె, త్రాడు, మడక, కొడవలి మొదలగు కరణములే లేకున్నచో, మానవుడేమియు చేయలేడు. అట్లే బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ దేవేంద్రాగ్ని వరుణాది కరణములే లేనిచో పరమాత్మ సృష్టి స్థితి లయ భుజబల తన్మాత్ర రసగ్రహణాది క్రియా కలాప కార్యములు జరుగవు.

అదేవిధమున మనోబుద్ధ్యహంకార పాణివాగ్విహ్వది కరణములే లేకున్నచో ప్రత్యగాత్మ సంకల్ప నిశ్చయాభిమాన క్రియసంభాషణ రసగ్రహణాది కార్యములజేయలేదు. జ్ఞానేంద్రియములను కరణముగా గైకొని మనస్సు విషయముల సేవించుచున్నది. పంచేంద్రియాధిష్ఠానత్వముచే మనస్సు పంచవిషయానుభవి యగుచున్నది.

శ్లో॥ ఉత్క్రామంతం స్థితం వా పి భుంజానం వా గుణాన్వితమ్ ।

విమూఢా నానుపశ్యంతి పశ్యంతి జ్ఞానచక్షుషః ॥

10

ఉత్క్రామంతమ్, స్థితమ్, వా, అపి, భుంజానమ్, వా, గుణాన్వితమ్, విమూఢాః, న, అనుపశ్యంతి, పశ్యంతి, జ్ఞానచక్షుషః.

టీ॥ ఉత్క్రామంతం + వా = వెడలునట్టి వానినిగాని, స్థితం వా + అపి = ఉన్నవానినిగాని, భుంజానం వా = అనుభవించువానినిగాని, గుణాన్వితం వా = గుణములతోగూడిన వానినిగాని, విమూఢాః = అజ్ఞానులు, న + అనుపశ్యంతి = అనుసరించి చూడలేరు, జ్ఞానచక్షుషః = జ్ఞాననేత్రము గలవారు, పశ్యంతి = చూచుచున్నారు.

తా॥ శరీరమునుండి వెడలునట్టి, శరీరమున నున్నట్టి, శరీరముచే సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచున్నట్టి, త్రిగుణములతో కూడుకొన్నట్టి జీవుని స్వరూపమును అజ్ఞానులు చూడలేరు. స్థూలశరీరమును, సుఖదుఃఖములను, త్రిగుణములను మాత్రమే అజ్ఞానులు చూచుచున్నారుగాని దేహాత్రయమునకును, గుణాత్రయమునకును వేరుగానున్న జీవలక్ష్యార్థమగు ప్రత్యగాత్మను కనుగొనలేరు. జ్ఞానదృష్టి కలవారు ప్రత్యగాత్మనుకూడ కనుగొనుచున్నారు.

వి॥ అనాత్మజ్ఞానమే అజ్ఞానము, అనాత్మను అనుకొనుచుంటిమేని అనాత్మయే జ్ఞేయమై యియ్యనాత్మజ్ఞాన మనబడు అజ్ఞానమేర్పడును. ఇయ్యజ్ఞానమే అవరణము. ఇది యావరించినందున ప్రత్యగాత్మ

జ్ఞానమగుటలేదు. అజ్ఞానులు త్రిగుణములతో కూడిన జీవుని నెఱుగలేరు. జీవుని ప్రకృతియందు అవిద్యచే కలుగు త్రిగుణసృష్టి నెఱుగరు. ఈశ్వర ప్రకృతియగు మాయచే కలుగు త్రిగుణసృష్టి ననుభవించునది జీవుడనియు గుర్తింపలేరు. సూక్ష్మ శరీరమున్నచో బ్రహ్మ ప్రతిబింబ మేర్పడి జీవత్వముండుననియు అజ్ఞానులు గ్రహింప లేరు. సూక్ష్మశరీరము వెడలిపోయేనేని దాని వెంటనే జీవత్వము వెడలిపోవు ననియు పరిజ్ఞానముండదు. అంతర్ముఖవృత్తిచే బ్రహ్మము జ్ఞేయమై బ్రహ్మజ్ఞాన మేర్పడినవారు బ్రహ్మ జ్ఞాన నేత్రముగలవారు. ఇట్టి మహాత్ములన్నియు నెఱుగుదురు.

శ్లో॥ యతస్తో యోగినశ్చైనం పశ్యంతాత్మ న్యవస్థితమ్ ।

యతస్తో॒ఽప్య కృతాత్మానో॑ నైనం పశ్యన్తచేతసః ॥ 11

యతంతః, యోగినః, చ, ఏనమ్, పశ్యంతి, ఆత్మని, అవస్థితమ్,
యతంతః, అపి, అకృత ఆత్మానః, న, ఏనమ్, పశ్యంతి, అచేతసః.

టీ॥ యోగినః = యోగులు, యతంతః = నిరంతరము ప్రయత్నించుచున్న వారై, ఆత్మని = తమయందు, అవస్థితం = ఉన్నట్టి, ఏనం = ఈ పరమాత్మను, పశ్యంతి = చూచుచున్నారు. అకృతాత్మానః = అభ్యాస యోగమును సంపూర్ణముగా నెఱవేర్చుకొనలేని మనస్సుగల, అచేతసః = ఆత్మానాత్మ వివేకము లేనివారు, యతంతః + అపి = ప్రయత్నించు చున్నవారయినప్పటికిని, ఏనం = ఈ పరమాత్మను, న + పశ్యంతి = చూడలేరు.

తా॥ బ్రహ్మనిష్ఠచే ప్రయత్నించుచున్న యోగులు తమ యందున్న పరమాత్మను చూడగలరు. యోగులు కానట్టి బ్రహ్మము నెఱుగని మూఢులు ప్రయత్నించినను పరమాత్మను చూడలేరు. శ్రవణముచేసి బ్రహ్మము యిట్టిదని యెఱుగనివారు అభ్యాసయోగము నాచరించినను బ్రహ్మము నెఱిగి

అభ్యాసయోగులైనవారు ప్రయత్నించినవారై బ్రహ్మము నెఱుగగలరు.

వి॥ గురుకీలులో కూర్చున్నది మొదలు దేవునిలో లీనమయ్యెడుదాకా కర్మయోగము. లీనమైన పిమ్మట జ్ఞానయోగము. తురీయస్థులు యుక్తులు యోగులు ప్రయత్నించి గురుకీలును సిద్ధింపజేసికొని తనయందే యున్న బ్రహ్మమును అంతర్ముఖవృత్తితో చూచుచున్నారు. యోగమును కుదిరించు కొనలేని యవివేకులు ఎంతప్రయత్నించినను బ్రహ్మము నెఱుగలేరు. గురుకీలును శ్రద్ధగా కుదిరించుకొనవలెను. ముఖ్యమైన కొన్ని యంశములను శ్రవణము జేయవలయును, అప్పుడు బ్రహ్మమున లీనమై, బ్రహ్మమే జ్ఞేయమై బ్రహ్మజ్ఞానవంతులగుదురు.

శ్లో॥ యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలమ్ ।

యచ్ఛంద్రమసి యచ్ఛాగ్నౌ తత్రేజో విద్ధి మామకమ్ ॥ 12

యత్, ఆదిత్యగతమ్, తేజః, జగత్, భాసయతే, అఖిలమ్,

యత్, చంద్రమసి, యత్, చ, అగ్నౌ, తత్, తేజః, విద్ధి, మామకమ్.

టీ॥ యత్ = ఏ, తేజః = తేజస్సు, ఆదిత్యగతం = సూర్యుని యందున్నదయి, అఖిలం = సమస్తమయిన, జగత్ = జగత్తును, భాసయతే = ప్రకాశింప జేయుచున్నదో, యత్ = ఏ తేజస్సు, చంద్రమసి = చంద్రునియందున్నదో, యత్ = ఏ తేజస్సు, అగ్నౌ చ = అగ్నియందున్నదో, తత్ = ఆ, తేజః = తేజస్సును, మామకం = నా సంబంధమైన దానిగా, విద్ధి = తెలియుము.

తా॥ నా తేజస్సు సూర్యుడనెడు బుద్ధియందున్నదై ప్రపంచ మనబడు ఇరువదైదు తత్త్వములచే కూడుకొన్న స్థూలశరీరమును ప్రకాశింప జేయుచున్నది. స్థూలశరీరమునకు స్థాన మాపోస్థానము. బుద్ధికి స్థానముగూడ ఆపోస్థానమే. చంద్రుడనబడు మనస్సునందు నా తేజస్సు నిలిచినదై సంకల్పముల చేయుచున్నది. మనోస్థానము ఆకాశస్థానము, అగ్ని యనబడు అహంకారమునందు నా తేజస్సు నిల్చినదై అభిమానించుచున్నది.

అహంకారమునకు స్థానము అగ్ని స్థానము. ఇట్టి తేజస్సు ఈశ్వరుడనగు నా సంబంధమైనదని తెలిసికొనుము. నా తేజస్సు చేతనే బుద్ధి మనోహంకారములు తమ తమ పనుల జేయుచున్నవనియు, నా తేజస్సును పొందకున్నచో నివి జడములై పడియుండుననియు తెలిసికొనుము.

వి॥ బ్రహ్మతేజస్సు బుద్ధియనబడు సూర్యునందుండి ప్రపంచమనబడు నిరువదైదుతత్త్వములతో కూడిన స్థూలమనబడు నాపోస్థానమును ప్రకాశింపజేయును. కచటతప వర్గ స్థానములే, పంచభూత స్థానములు. ఇరువదైదు తత్త్వముల జగము. ఇట్టి జగత్ప్రకాశకుడు బ్రహ్మమే. మనస్సే చంద్రుడు, దేవునివైపు తిరిగెనా మనస్సు సుధాంశుడు. లౌకికమున సంకల్పాత్మకయై ప్రసరించెనా నిశాకరుడు. ఇట్టి మనస్సు బ్రహ్మతేజముచేతనే ప్రకాశించును. అహంకారమగ్ని, బ్రహ్మతేజముచే మిశ్రమై యభిమానించు చున్నది. బుద్ధి మానసాహంకార స్థానముల జలాకాశాగ్ని స్థానములు బ్రహ్మతేజము నొందలేని నిద్ర, యోగనిద్రలందివి జడములగును.

శ్లో॥ గామావిశ్వ చ భూతాని ధారయామ్యహ మోజసా ।

పుష్టామి చౌషధీ స్సర్వా సోమో భూత్వా రసాత్మకః ॥ 13

గామ్, ఆవిశ్వ, చ, భూతాని, ధారయామి, అహమ్, ఓజసా,
పుష్టామి, చ, ఓషధీః, సర్వాః, సోమః, భూత్వా, రసాత్మకః.

టీ॥ అహం = నేను, గాం = భూమిని, ఆవిశ్వ = ప్రవేశించి, భూతాని = భూతములను, ఓజసా = ఓజస్సుచేత, ధారయామి + చ = ధరించుచున్నాను, రసాత్మకః = రసస్వరూపుడగు, సోమః = చంద్రుడను, భూత్వా = అయి, సర్వాః = సమస్తమైన, ఓషధీః + చ = ఓషధులను, పుష్టామి = పోషించుచున్నాను.

తా॥ ఈశ్వరుడనగు నేను భూమిని ప్రవేశించి ప్రాణికోట్లను ఓజస్సుచేత ధరించుచున్నాను. రసస్వరూపుడగు చంద్రుడనై యోషధుల నన్నిటిని పోషించుచున్నాను.

వి॥ ఈశ్వరుడనగు మహాకారణ స్వరూపుడైన నేను పృథివీ స్థానమును ప్రవేశించి ఓజస్సుచే పంచభూత స్థానముల నన్నిటిని ధరించుచున్నాను. రస స్వరూపుడనగు మనస్సునేనై శరీరమునందున్న నానావిధములగు రసములనబడు ఓషధుల నన్నింటిని పోషించుచున్నాను. గురుకీలులో నుంటిమేని ఓజస్సు పెరుగును. చర్మము, మాంసము, ఎముక, శల్యములోని మూలుగును శస్త్రచికిత్సచే దీసివేయగా వెంట్రుకకంటె సూక్ష్మమైన తంతి మిగులును. ఆతంతియొద్ద ఊతెడు రసముచే మరల అన్నియు తయారై ఎప్పుటివలెనే శరీరము సరిపోవును. ఇట్టి ఓజస్సుచే పాంచభౌతిక శరీరము ధరింపబడును. ఓషధీపతి చంద్రుడు. ఎన్నోరసముల ప్రభావముచే మనస్సనబడు చంద్రుడు సంకల్పశక్తిని కలిగియున్నాడు. మనస్సును దేవునివైపు త్రిప్పితిమేని ఎన్నోరసముల సంపాదించుకొని మనస్సు అమోఘ సంకల్పాన్నిత యగును. అనేక రసములతో కూడుకొని సమస్త ఓషధులను పోషించుచు మనస్సు అమృత స్వరూపి యగును.

శ్లో॥ అహం వైశ్వానరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహమాశ్రితః ।

ప్రాణాపాన సమాయుక్తః పచామ్యన్నం చతుర్విధమ్ ॥ 14

అహమ్, వైశ్వానరః, భూత్వా, ప్రాణినామ్, దేహమ్, ఆశ్రితః,
ప్రాణ అపాన సమాయుక్తః, పచామి, అన్నమ్, చతుర్విధమ్.

టీ॥ అహం = నేను, వైశ్వానరః = అగ్ని స్వరూపుడను, భూత్వా = అయి, ప్రాణినాం = ప్రాణులయొక్క, దేహం = దేహమును. ఆశ్రితః = ఆశ్రయింప బడినవాడనై, ప్రాణాపాన సమాయుక్తః = ప్రాణాపానములతో లెస్సగా కూడుకొన్నవాడనై, చతుర్విధం = నాలుగు విధములైన, అన్నం = అన్నమును, పచామి = పక్వముజేయుచున్నాను.

తా॥ నేను అగ్ని స్వరూపుడనై ప్రాణులయొక్క దేహమును ఆశ్రయించి ప్రాణాపానములతో కూడుకొన్నవాడనై నాలుగు విధములైన అన్నమును పక్వము చేయుచున్నాను.

వి॥ తైత్తిరీయోపనిషత్ భృగువల్లి 6-7-8-9 అనువాకములలో నాలుగు విధములయిన అన్నములను గురించియున్నది. (1) భుజించునట్టి అన్నము, (2) శరీర ప్రాణములు, (3) ఆపోజ్యోతులు, (4) పృథివీ ఆకాశములు. ఇవే నాలుగు విధములయిన యొకే అన్నము. మనము భుజించు అన్నమును కూడ మనయందలి జఠరాగ్నియే పక్వము చేయుచున్నది. ఈశ్వరుడే జఠరాగ్ని స్వరూపుడై మన దేహమున నున్నాడు. అన్నమయకోశ ప్రాణమయ కోశములనుకూడ పక్వముజేయుచు మార్పు చేయుచున్నాడు. బ్రహ్మనిష్ఠ యందున్నప్పుడు స్రవించు నీరును, కలుగు ఉష్ణమునుకూడ పక్వము చేయుచున్నాడు. పృథివీ అనగా స్థూలము, ఆకాశమనగా కైవల్యము. శుద్ధ సాత్వికముతో స్థూలమును, బ్రహ్మనందముతో కైవల్యమును పక్వము చేయుచున్నాడు. కేవలము అన్నమును పక్వము చేయునది జఠరాగ్ని అన్నమయ ప్రాణమయ కోశముల పక్వము చేయునది సామాన్యమైన యుష్ణశక్తి, ఆపో జ్యోతులను పక్వము చేయునది బ్రహ్మనిష్ఠయందు కలిగెడు బ్రహ్మ తేజస్సు, పృథివీ ఆకాశముల పక్వము చేయునది జ్ఞానాగ్ని, ఈ నాలుగు విధములయిన అన్నములను పక్వము జేయునట్టి నాలుగు విధములయిన అగ్నులన్నియు కూడ ఈశ్వరుడే. ఈశ్వరుడే అగ్ని స్వరూపుడై ప్రాణుల దేహమునందుండి ప్రాణాపాన వాయువులతో కూడుకుని చతుర్విధాన్నముల పక్వము చేయును.

శ్లో॥ సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో

మత్తః స్మృతిర్జ్ఞాన మపోహనం చ ।

వేదైశ్చ సర్వై రహమేవ వేద్యో

వేదాంతకృద్వేదవిదేవ చాహమ్ ॥

15

సర్వస్య, చ, అహమ్, హృది, సన్నివిష్టః, మత్తః, స్మృతిః, జ్ఞానమ్, అపోహనమ్, చ, వేదైః, చ, సర్వైః, అహమ్, ఏవ, వేద్యః, వేద అంతకృత్, వేదవిత్, ఏవ, చ, అహమ్.

టీ॥ అహం = నేను, సర్వస్యచ = సర్వప్రాణులయొక్క, హృది = హృదయ కమలమునందు, సన్నివిష్టః = లెస్సగా నున్నాను. మత్తః = నావలన, స్మృతిః = జ్ఞాపకశక్తి, జ్ఞానం = జ్ఞానము, అపోహనం + చ = లేనిది ఊహించుట ఇవి కలుగుచున్నవి. అహం + ఏవ = నేనే, సర్వైః = సమస్తములయిన, వేదైః = వేదములచేత, వేద్యః = తెలిసికొనదగినవాడను. అహం + ఏవ = నేనే, వేదాంత కృత్ = వేదాంతకర్తను, వేదవిత్ = వేదవిదుడను.

తా॥ ఈశ్వరుడనగు నేను సర్వ ప్రాణుల హృదయకమలములలో నున్నాను. జ్ఞాపకశక్తి, జ్ఞానము, లేనిది ఊహించునట్టిశక్తి - ఇవన్నియు నా వలననే కలుగు చున్నవి, వేదవేద్యుడను, వేదాంత కర్తను, వేదవిదుడను నేనే.

వి॥ దేవుడు సర్వప్రాణుల హృదయకమలములందు లెస్సగానున్నాడు. విశుద్ధ చక్రమునుండి యాజ్ఞాచక్రము వఱకు నున్న బయలంతయు హృద కమలము జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనుశక్తి, బ్రహ్మముపై నిగా యుంచు జ్ఞానశక్తి, సరియైన యర్థములను, అంశములను ఊహించుకొనుశక్తి ఆత్మ స్వరూపుడనగు నావలననే కలుగును. బ్రహ్మమునగు నన్నెఱిగినచో వేదములన్నియు అర్థమగును. వేదములన్నిటిచేతను తెలియదగిన బ్రహ్మము నేనే. వేదాంతాంశము లన్నియు దేవునినుండియే విస్తరింపబడియున్నవి. వేదముల తెలిసికొనిన వాడను నేనే.

శ్లో॥ ద్వావిమా పురుషౌ లోకే క్షరశ్చక్షర ఏవ చ ।

క్షర స్సర్వాణి భూతాని కూటస్థోక్షర ఉచ్యతే ॥

16

ద్వౌ, ఇమౌ, పురుషౌ, లోకే, క్షరః, చ, అక్షరః, ఏవ, చ,

క్షరః, సర్వాణి, భూతాని, కూటస్థః, అక్షరః, ఉచ్యతే.

టీ॥ లోకే = లోకమునందు, క్షరః + చ = క్షరుడు, అక్షరః + ఏవ + చ = అక్షరుఁడును, ఇమౌ = ఈ, ద్వౌ = ఇద్దఱు. పురుషౌ = పురుషులు, సర్వాణి భూతాని = సమస్త భూతములు, క్షరః = క్షరమనియు, కూటస్థః = కూటము నందుండువాడు, అక్షరః = అక్షరుడనియు, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ ఈ స్థూలశరీరమునందు క్షరుడని, అక్షరుడని యిద్దరు పురుషులు గలరు. సర్వ భూతములును క్షరము, కూటస్థు డక్షరుడు.

క్షరము కలవాడు క్షరుడు. క్షేత్రమే క్షరము. కారణశరీరమునందే సూక్ష్మశరీరము ఇమిడియున్నందున అవిద్యయే క్షరము. అవిద్యాయుక్తుడే క్షరపురుషుడు. అగ్నిస్థానమున క్షరునిజెప్పవలెను. మహాకారణమే క్షరము కానట్టి అక్షరము. అక్షరము కలవాడక్షరుడు. పృథివీస్థానమున అక్షర పురుషుని జెప్పవలెను. కూటమనగా ప్రోగు. త్రిగుణ సృష్టియంతయు సకారమనబడు మాయయందిమిడియున్నది. ఈ సకారమే కూటము. ఇట్టి కూటము నందున్న ఈశ్వర స్వరూపమే అక్షరపురుషుడు. కారణమునందున్న జీవుడే క్షరపురుషుడు.

వి॥ లోకృతే సర్వమస్మిన్నితిలోకః లోకృదర్థనే. సర్వం = సర్వము, అస్మిన్ = దీనియందు, లోకృతే = కానబడును, ఇతి లోకము. లోకృతే ఆలోకృత ఇతి లోకః, లోకృదర్థనే. లోకృతే = ఆలోకృతే = చూడబడునది, ఇతి, లోకము. జనసమూహమునందు ప్రతిదేహమున క్షరుడు, అక్షరుడు అనెడు ఇద్దఱు పురుషులు కలరు. క్షరము = క్షేత్రము, క్షరము కలవాడు క్షరుడు. కారణశరీరమున క్షరపురుషుని చెప్పవలయును. సమస్తభూతములు క్షరము. స్థూల సూక్ష్మముల తనలో నిమిడించుకొన్న కారణ శరీరమే క్షరపురుష స్థానము. కూటస్థుడు అక్షరుడని చెప్పబడును. కూటయతీతి

కూటం. కూటపరిదాహే, కూటయతి = కాల్చునది, ఇతి, కూటము. కూట్యత ఇతి కూటం, కూట్యతే కాల్చుబడునది, ఇతి కూటము. కూటవత్ శిఖరవత్ స్థితం కూటం, కూటవత్ = శిఖరవత్ = పర్వత శిఖరమువలె, స్థితం = ఉండునది, కూటము, కూట్యతే దహ్యతే సూర్యదావాభ్యాం కూటః. కూట దాహే, సూర్యదావాభ్యాం = సూర్యదావాగ్నులచే, కూట్యతే = దహ్యతే = దహింపబడునది. కనుక, కూటము = పర్వతశిఖరము. పర్వత శిఖరమువలె నుండువాడు కూటస్థుడు, కూటము = ప్రోగు, త్రిగుణసృష్టియంతయు సకారమాయ యందిమిడియున్నది. ఇట్టి కూటము నందున్న యీశ్వరుడే మహాకారణస్థ కూటస్థుడు, కూటస్థు డక్షర పురుషుడు.

శ్లో॥ ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః పరమాత్మే త్యుదాహృతః ।

యో లోకత్రయ మావిశ్య బిభర్త్య వ్యయ ఈశ్వరః ॥ 17

ఉత్తమః, పురుషః, తు, అన్యః, పరమాత్మా, ఇతి, ఉదాహృతః,
యః, లోకత్రయమ్, ఆవిశ్య, బిభర్తి, అవ్యయః, ఈశ్వరః.

టీ॥ యః = ఏ, అవ్యయః = నాశనరహితుడును, ఈశ్వరః = ఈశ్వరుడును, లోకత్రయం = మూడు లోకములను, ఆవిశ్య = ప్రవేశించి, బిభర్తి = భరించు చున్నాడో, (సః = ఆ) అన్యః = ఇతరుడయిన, పురుషః + ఉత్తమః = పురుషోత్తముడు, పరమాత్మా + ఇతి = పరమాత్మ యని, ఉదాహృతః = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ భూలోకము స్థూలమగు ఆపోస్థానమున చెప్పవలెను. స్థూలశరీరము మరణింపగనే భూలోకముతో సంబంధము నశించును. స్వర్గలోకము సూక్ష్మమగు ఆకాశస్థానమున చెప్పవలెను. స్వర్గాది సౌఖ్యముల ననుభవించునది సూక్ష్మ శరీరమే. పాతాళలోకము కారణమగు అగ్ని

స్థానమున చెప్పవలెను. నలుపు, తమోగుణము, అవిద్య ఇవన్నియుగలిసిన ప్రదేశము కారణము కనుక పాతాళలోకము నిచ్చట చెప్పవలెను. మహాకారణమునందలి అక్షర పురుషుడయిన ఈశ్వరుడు మూడు లోకములందును ప్రవేశించి ఆ లోకములకు కావలసిన వానిని సృష్టించి యిచ్చి భరించుచున్నాడు. ఈ మూడు లోకముల కంటె వేఱయిన పురుషోత్తముడగు ప్రత్యగాత్మయే పరమాత్మయను పేరుతో జెప్పబడుచున్నది.

వి॥ స్థూలశరీరమున్నంత కాలమును మనము భూలోకవాసులము. కనుక ఆపోస్థానము భూలోకము. స్వర్గనరకాదుల ననుభవించునది సూక్ష్మ శరీరము సూక్ష్మ శరీరమున్నంతవఱకే స్వర్గాదులు. జ్ఞానాగ్నిచే లింగశరీర భంగమయ్యెనేని స్వర్గాదుల కతీతమైన కైవల్యము నొందుదుము. స్వర్గలోకమున కాకాశ స్థానము. పతంత్యస్మిన్ పాపాత్పాతాళం. పత్శేగతౌ, పాపాత్ = పాపమువలన, అస్మిన్ = దీనియందు, పతంతి = పడుదురు. కనుక, పాతాళము = బడబాగ్ని, పాతాళలోకము, పాపముచే అజ్ఞాన మేర్పడును. కారణ శరీరస్థానమే పాతాళము. నాశరహితేశ్వరుడు లోకత్రయమును బ్రవేశించి మహాకారణమున భరించుచున్నాడు. ఈ క్షరాక్షర పురుషులకంటె నితరుడైన ప్రత్యగభిన్న పరమాత్మ బ్రహ్మమే పురుషోత్తముడు, ఇతనికి కైవల్యస్థానము.

శ్లో॥ యస్మాత్ క్షరమతీతోఽహం అక్షరాదపి చోత్తమః ।

అతోఽస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమః ॥

18

యస్మాత్, క్షరమ్, అతీతః, అహమ్, అక్షరాత్, అపి, చ, ఉత్తమః,

అతః, అస్మి, లోకే, వేదే, చ, ప్రథితః, పురుషోత్తమః.

టీ॥ అహం = నేను, యస్మాత్ = ఎందువలన, క్షరం = క్షరమును,
అతీతః = అతిక్రమించినవాడనో, అక్షరాత్ + అపి = అక్షరముకంటెను,
ఉత్తమః = శ్రేష్ఠుడనో, అతః = ఇందువలన, లోకే = లోకమునందును,
వేదేచ = వేదము నందును, పురుషోత్తమః = పురుషులలో నుత్తముడను,
ప్రథితః = ప్రసిద్ధుడను, అస్మి = అయివున్నాను.

తా॥ అవిద్యాయుక్తమైన క్షరమును నే నతిక్రమించియున్నాను.
శుద్ధసాత్విక మాయా యుక్తమైన అక్షరునికంటె కూడ మాయాసంసర్గ
బొత్తిగాలేని కైవల్య స్వరూపుడనగు ప్రత్యగాత్మనగు నేను ఉత్తముడనై
యున్నాను. కనుకనే లోకమునందును, వేదమునందును పురుషోత్తముడను
పేరుతో ప్రఖ్యాతి నొందియున్నాను.

వి॥ అవిద్య, కారణశరీర, క్షేత్ర, అపర ఆనందమయకోశ అనెడు
నామములుగల క్షర మగ్నిస్థానమున నున్నది. అవిద్యను ప్రత్యగాత్మ దాటి
నందున క్షరముకాదు. విద్య మహాకారణ, క్షేత్రజ్ఞ, పరా అనెడు పేర్లుగల
అక్షరమునకు పృథివీ స్థానము ఇది త్రిగుణసామ్యవస్థ బ్రహ్మకారవృత్తి,
శుద్ధ సాత్విక ప్రకృతి, దీనినిగూడ ప్రత్యగాత్మ దాటియున్నందున అక్షరుడును
కాదు. ఈ క్షరాక్షర విలక్షణ ప్రత్యగభిన్న పరమాత్మ బ్రహ్మమే పురుషోత్తముడు.
లోకమునందును వేదమునందును కైవల్యస్థిత పురుషోత్తముడని స్తుతించిరి.

శ్లో॥ యో మామేవ మసమ్మాఢో జానాతి పురుషోత్తమమ్ ।

స సర్వవి భృజతి మాం సర్వభావేన భారత ! ॥

19

యః, మామ్, ఏవమ్, అసమ్మాఢః, జానాతి, పురుషోత్తమమ్,
సః, సర్వవిత్, భజతి, మామ్, సర్వభావేన, భారత.

టీ॥ భారత = అర్జునా ! యః = ఎవ్వడు, అసమ్మాధః = మూఢత్వములేని వాడయి, ఏవం = ఇట్లు, పురుషోత్తమం = పురుషోత్తముడనగు, మాం = నన్ను, ఏవం = ఇట్లు, జానాతి = తెలిసికొనుచున్నాడో. సః = వాడు, సర్వవీత్ = సర్వజ్ఞుడై, సర్వభావేన = అన్ని ప్రకారములచేతను, మాం = నన్ను, భజతి = సేవించుచున్నాడు.

తా॥ అర్జునా! ఎవడు మూఢత్వము లేనివాడయి ఇట్లు పురుషోత్తముడనగు నన్ను తెలిసికొనుచున్నాడో అతడు సర్వజ్ఞుడై నన్ననేక విధములుగా సేవించు వాడగుచున్నాడు.

వి॥ మూఢత్వముతో దేవుని నమ్మరాదు. అంతర్ముఖవృత్తితో దేవుని యధార్థజ్ఞానమును సంపాదించవలయును. పురుషోత్తముడగు బ్రహ్మమును తత్త్వజ్ఞానముతో తెలిసికొన్నచో సర్వజ్ఞులమగుదుము. ఇట్టి జ్ఞాని బ్రహ్మమునే పొందును.

శ్లో॥ ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్రం ఇదముక్తం మయాఽనఘ ! ।

ఏతద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్ స్యాత్ కృతకృత్యః భారత ! ॥ 20

ఇతి, గుహ్యతమమ్, శాస్త్రమ్, ఇదమ్, ఉక్తమ్, మయా, అనఘ,
ఏతత్, బుద్ధ్వా, బుద్ధిమాన్, స్యాత్, కృతకృత్యః, చ, భారత.

టీ॥ అనఘ = పాపములేని వాడా! భారత = అర్జునా! మయా = నాచేత, ఇదం = ఈ, గుహ్యతమం = అతిరహస్యమయిన, శాస్త్రం = యోగశాస్త్రము, ఇతి = ఇట్లు, ఉక్తం = చెప్పబడినది, ఏతత్ = దీనిని, బుద్ధ్వా = తెలిసికొని, బుద్ధిమాన్ = బుద్ధి మంతుడును, కృతకృత్యః + చ = కృతకృత్యుడును, స్యాత్ = అగును.

తా॥అర్జునా ! ఈ గొప్పరహస్యమయిన యోగశాస్త్రమును నీకుజెప్పితిని. దీనిని తెలిసికొన్నవాడు బుద్ధిమంతుడును, ధన్యుడును అగుచున్నాడు.

వి॥ భగవద్గీత యోగశాస్త్రము, ప్రపంచములోని దేవరహస్యము లన్నిటిలో నిది గొప్పది. దీని నెఱిగినవారు బుద్ధిమంతులు, కృత కృత్యులగుదురు.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం,

యోగశాస్త్రే శ్రీ కృష్ణార్జున సంవాదే పురుషోత్తమ

ప్రాప్తియోగోనామ పంచదశోఽధ్యాయః.

ఇది బ్రహ్మశ్రీ వేదాంతం లక్ష్యణ జగద్గురువులచే రచింపబడిన టీకా

తాత్పర్య విశేషార్థముగల స్వారాజ్య భగవద్గీత యందలి

పదునైదవ అధ్యాయము.

ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః.

